

מפעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו הפך | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות והחוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנזקקים ואברכים עמלי תורה

יום א' כ"ח אדר ב' - שבת ה' ניסן תשפ"ד

העלון מוקדש לעילוי נשמת:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמית ז"ל
ומרת הדרה בת שמהה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

מסכת בבא מציעא ל"ט-מ"ה

שבוע פרשת תזריע

העלון מוקדש לעילוי נשמת:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

וכתב שם במנחת חינוך שמדברי ספר החינוך שכתב דנוהג בזכרים ובנקבות מוכח כצד השני, דאי אמרי' דהמצות עשה הוא אקרקפתא דמחויב להפקיר דכן גזירת הכתוב, אם כן למה הנשים חייבים במצוה זו הא מ"ע שבזמן גרמא נשים פטורות עיי"ש מה שכתב לדחות ראייה זו.

וכתב עוד נפקא מינה, דאם נימא דמצוה זו אקרקפתא דגברי א"כ חרש שוטה וקטן שיש להם שדה בירושה או שניתן להם במתנה כמבואר בח"מ וחרש שוטה וקטן לאו בני מצות נינהו, אם כן אין פירותיהם הפקר בשביעית וחייב בתו"מ ואסור ליקח פירותיהם, אך אם נאמר דהוא אפקעתא דמלכא גם פירות של חרש שוטה וקטן הוי הפקר גמור, עיי"ש עוד באריכות.

מאי לאיתויי הא דאמר רב נחמן אמר שמואל שבוי שנשבה מורדין קרוב לנכסיו יצא לדעת אין מורדין קרוב לנכסיו ורב נחמן דידיה אמר בורח הרי הוא כשבוי בורח מחמת מאי אילימא מחמת כרגא היינו לדעת אלא בורח מחמת מרדין.

דיני נכסי שבוי נתבארו לעיל, ויש עוד אופן שיוצא בן אדם ממקומו מרצונו, ולא חזר ואין ידוע מזה האיש מה היה לו, או שלא יודעים להיכן הלך, ואלו הנקראים בגמרא נכסי רטושים ונכסי נטושים, ובאלו ההלכה [עיקרי הדברים בשו"ע חו"מ סימן רפ"ה] שאין מורדין קרוב לנכסיו, ויתירה מזו, אם ירד מסלקין אותו, ואין בית דין צריכים להטפל בו ולהעמיד לו אפוטרופוס לא לקרקע ולא למטלטלין שהרי יצא לדעתו, ואם הוא לא חשש לנכסיו למה לנו לחשוש עבורו. ומ"מ אנחנו מחוייבים לאידך גיסא לסלק קרוביו מנכסיו ולהניחם כמו שהיה בעת יציאתו. וכיצד יהיה דין נכסיו, כל המטלטלין שלו יעמדו תחת יד זה שהיו מקודם עד שיבא זה ויתבע או עד שיתודע בעדות גמורה שמת

דף ט"ל ע"א

דכתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה אפקעתא דמלכא.

ופירש רש"י, אפקעתא דמלכא, מצות המלך. משמע מדבריו דאין ההפקר חל מאיליו, אלא מצות המלך היא להפקיר את השדות, ובלא זה אינם מופקרים. ונפקא מינה שאם גדר את כרמו ולא הפקירו חייבים הפירות במעשרות, וכן פירות של גוי בשביעית חייבים במעשרות אפילו למרן דאמר ששביעית נוהגת בשל נכרים, שהרי הנכרי אינו מפקירם, כי מה שנאמר בשביעית ונטשתה, הוא ציווי על הבעלים, ומבואר בכסף משנה ורמב"ם פ"ו מהמ"ע דשביעית פטורה מן מעשר כיון דהוא הפקר והפקר פטור מן המעשר, א"כ כל זמן שלא הפקיר כיון דלא הוי הפקר חייב לעשר. ויש אומרים שאפקעתא דמלכא פירושו שהתורה היא שהפקירה, ואפילו כשהישראל גדר כרמו ולא הפקירו, הפירות הם הפקר ממילא על פי מצות המלך, וכן פירות של גוי בשביעית פטורים מן המעשרות [שו"ת מבי"ט ח"א סימן י"א ושו"ת מהרי"ט ח"א סימן מ"ג].

ועיין במנחת חינוך [מצוה פ"ד], שכתב גם כן, ואני מסופק אי המצוה אקרקפתא דגברא הוא דרחמנא ציוהו להפקיר פירותיו בשביעית ומחויב לקיים להפקיר ואם מפקיר ה"ז הפקר אבל אם אינו מפקיר אינו מופקר, ונהי דעובר על עשה מ"מ אינו הפקר רק עובר על גזירת השי"ת א"כ אין אחר רשאי ליטלו והרי הוא גזל ביד אחרים כ"ז שלא הפקיר. או דילמא הפקר זה א"צ הבעלים להפקיר רק הוא אפקעתא דמלכא שהוא ממילא הפקר רק אם נעל כרמו עובר על עשה זו והרי הוא גוזל הרבים אבל ממילא הוי הפקר אם כן פטור ממעשר בכל ענין. וכן אם אחר זכה בע"כ דבעלים הרי הוא שלו דזוכה מן הפקר אף דלא הפקירו הבעלים, עיי"ש שהביא דברי המהרי"ט.

כולל ומכון ראש פינה:

ויתבעו היורשים, וכן קרקעותיו יהיו ביד מי שהניחם בעת יציאתו ואין אנו לוקחים ממנו שבר, דאין לנו להזדקק עד שיבא, ושדה וכרם שהיה בהן ארים ישארו בידו עד שיבא, ושדה וכרם שהניחו בורים ישארו בורים דאבידה לדעת אין אנו מצווים להחזירה. מיהו אם נפלו לו נכסים בכאן שלא ידע בהן דינם כנכסי שבוי דעל נכסים אלו לא גילה דעתו וצריכין לעשות בהן כראוי לעשות:

וכל זה ביצא ולא ידענו מה היה לו, ולא נתבאר בגמרא מה הדין בשמעו בו שמת, ונחלקו בזה, דיש אומרים דכיון שיצא לדעת אין לנו לחדש דבר כמו בלא שמעו שמת, וכשיתוודע בבירור שמת ירדו היורשים לנחלה. ודעת הרמב"ם ביצא לדעת ושמעו שמת הוה כשבוי שלא שמעו שמת, ובית דין מוציאין כל המטלטלין ומניחין אותן אצל נאמן על פיהם, ומורידים קרוב לקרקעות, לשדות ולכרמים כארים עד שיבא ראייה ברורה שמת או עד שיבא. וכתב ערוך השלחן לבאר טעמו, דנהי דכיון שיצא לדעת אין לנו לחשוש עבורו, מ"מ צריכים לחוש להקול שמת וממילא הנכסים הם של היורשים, ואנו צריכים לחוש לתקנתם, וכיון שאין אנו מניחים אותם לירד לנחלה, לכן אנו מחוייבים עכ"פ לראות שלא יתקלקלו הנכסים ומעיינין בתקנתם.

ויש יוצאים לדעת שדינם כשבוי, דהרי כל הסברא שאין אנו נזקקין היא דהואיל והיה כאן ולא ציוה דבר על נכסיו הרי דלא ניחא ליה שירדו לנכסיו ומה לנו לעסוק בתקנת נכסיו נגד רצונו, אבל אם בורח מחמת סכנת נפשות דינו כשבוי, דהרי היה בהוטל ולא היה יכול לצוות על נכסיו, ואין זה כמאבד נכסיו מדעת, אבל בורח מחמת חובות דינו כיצא לדעת דאינו בהול כל כך לברוח, והואיל ולא ציוה בלכתו ש"מ דלא ניחא ליה שיחדשו דבר בנכסיו אלא להניחם כבעת יציאתו.

ואם הלך לדעת וחשב לחזור ולא חזר הוה כמי שיצא שלא לדעת, דבודאי רצונו שיעשו בנכסיו כראוי לעשות, ומה שלא ציוה מפני שדימה לחזור, וזה שלא חזר מסתמא נתהוה לו איזה סיבה וצריכים לחוש לתקנתו.

בכל האופנים כשמורידים קרוב לקרקעות צריכים להוריד היודעים בעבודת אדמה, ואם היו הרבה שיוודעים נותנין לכל אחד מעט קרקע, ואם היו בין קרוביו עובדי אדמה ושאינן עובדי אדמה מעמידין ביד העובדים דהאחרים הלא יקלקלו את הקרקעות:

ובאלו קרקעות אמרו, דוקא בקרקעות כמו שדות וכרמים מורידין קרובים מפני שצריכין טירחא רבה ולא ימצא מי שיתרצה להיות אפטרופוס על זה, אבל בתים וחצירות וחנויות ופונדקאות העשויים לשכירות וא"צ עבודה ולא טורח ואין אדם נותן אותם באריסות, דינן כמטלטלין ואין מורידין להן יורש. אלא כיצד עושין, בית דין מעמידין להן גבאי שישכירן ודמי השכירות יונח בבית

דין עד שיבא או עד שיבא היורש ראייה ברורה שמת, ואין מורידין קרוב לעולם אלא לשדות וגנות וכרמים וכיוצא בהן שיהיה בהן כארים כדי שלא יפסדו וישארו בורים.

ואם זה שהלך מכאן היה קטן או חרש או שוטה, אפילו יצא לדעת מעמידין להם אפטרופוס על כל הנכסים אפילו על הקרקעות, ואין מורידין קרוב כדלקמן, ומה שאמרנו שאין מורידין קרוב למטלטלין ולבתים היינו שאין נותנין המטלטלין לידו אבל יכול להיות אפטרופוס כאחר.

מבואר בגמרא דכשמורידין קרוב לנכסי שבוי או בורח, או לנכסי היוצא לדעת ששמעו בו שמת, לא יורידו קטן שמא יפסיד הנכסים, וכן אם זה השבוי היה קטן אין מורידין קרוב לנכסיו בקרקעות ושיהיה כארים משום שיש לחשוש שיטעון ויאמר זה חלקי שהגיע לי בירושת, ובאחר לא חיישינן שיאמר שלי הוא דהקטן יאמר לו אחר כך הבא ראייה ששלך היא, אבל בקרוב יסבור הקטן שאומר אמת שבאה לו בירושה [תורה ש"מ]. וכשהשבוי היה גדול לא חיישינן לזה מפני שיכול לעשות מחאה גם בריחוק מקום, אבל הקטן אין לו דעת לזה. לפיכך שני אחין אחד גדול ואחד קטן, ונשבה הקטן או ברח או יצא מכאן, אין מורידין את האח הגדול לנכסיו דשמא יחזיק בהם ולאחר זמן יאמר שזהו חלקו שהגיע לו בירושה, ואפילו את בנו של הגדול אין מורידין לנכסיו דודו הקטן, דאף על פי שהוא בעצמו אינו בר ירושה בנכסי אבי הקטן, מ"מ יש לחוש שלא יאמר מחמת אבי ירשת חלק זה.

מבואר בסוגיין שלעולם אין מורידין קרוב לנכסי קטן אפילו הוא בעצמו אינו קרוב להקטן אלא קרוב מחמת קרוב, כגון שהוא קרוב מחמת אחי האם של הקטן שהקטן יש לו אח מאם ולא מאב וזה האח מאם יש לו אח מאב אין מורידין את זה אף על פי שהוא רחוק מהקטן עצמו ואינו ראוי לירש את מורישו של הקטן, מ"מ חיישינן שמא יאמר שהחלק הזה הגיע בירושה לאחי מאבי שירש את אמו שהיתה גם אם הקטן ואחי מת וירשתיו, ואף על פי שהרחקה יתירה היא מ"מ חששו חכמים לזה. ולא עוד אלא אפילו יש ביניהם שטר חלוקה מהנכסים בין בבתים בין בשדות לא ירד, ואפילו אמר כתבו עלי עתה שטר אריסות לא ירד דשמא יאבדו השטרות ויתארך הזמן ויטעון ויאמר שזה בא לו בחלק ירושה או מחמת עצמו או מחמת מורישו, וכן אין מורידין גדול אפילו כשהשבוי ג"כ גדול אם יש עוד אח קטן פה, משום דחיישינן שמא ימות בשביה ויירשנו הקטן שבכאן ואין מורידין קרוב לנכסי קטן [ש"ד]:

כל זה שאמרנו שאין מורידין קרוב לנכסי קטן זהו דוקא כשכבר חלקו הירושה, או אפילו עדיין לא חלקו אך אינם סמוכים על שולחן אחד, וכשחלקו אף אם סמוכין על שולחן אחד אין מורידין, מפני שיאמר אחר כך זה הגיע לחלקי, ובאין סמוכים על שולחן אחד, אף שלא חלקו

יהיה ביכולתו לומר ששלו הוא ומהוצאתו קימץ. אבל כשלא חלקו וסמוכים על שולחן אחד שוב לא יוכל לומר כלום והכל יודעין שבשותפות עומדין עדיין ומורידין הקרוב לנכסי הקטן.

וכתב ערוך השלחן דנראה דזהו דוקא כשהם גם בני אם אחת, דאם לא כן אין מורידין מפני שיכול לומר אחר כך שירש מאמו שדה זו. ויש אומרים עוד דהא דאין מורידין קרוב לנכסי קטן היינו כשאוכל הפירות, דאז יטעו ויסברו שהוא שלו וגם הקטן יסבור כן, אבל באפוטרופסות בעלמא מותר להורידו דלא יטעו בזה וגם הוא לא יאמר ששלו היא. וכן אם לא היו הנכסים מירושת הקטן אלא ממתנה שנתנו לו או שממעות ירושתו קנו לו שדה זו מותר להוריד את הקרוב אף כשיאכל הפירות, דבזה הדבר מפורסם שהוא של הקטן ואין חשש שמא יחזיקנה לעצמו. ואכילת הפירות הוא כשעובד כארים בהקרקע, ואף שמסתמא אין נותנין לו כל הפירות מ"מ כיון שאוכל מחצה מהפירות יש חששא.

מה שאין מורידין קרוב לנכסי קטן אינו אלא בקרקעות, אבל מעות ומטלטלין של הקטן ממנים אפילו קרוב עליהם, ואדרבא בקרוב עדיף טפי, והטעם דהא גם באחר יש חשש במעות ומטלטלין שמא יטמינם או יבריחם ויאמר לא היו דברים מעולם שלא מסרו לידו מעולם, ובהכרח לסמוך על נאמנות האיש ולמסור לו בבית דין ויכתבו ויחתמו לראיה, וא"כ גם בקרוב נוכל לעשות כן, והקרוב יותר טוב שיתאמץ לטובת הקטן קרובו שיעשו פירות. ולכן אם יש קרוב ורחוק ושניהם אנשים אנשים נאמנים מעמידים את הקרוב, אבל אם הרחוק הוא יותר נאמן מעמידין את הרחוק ולא נסמוך על הכתב שיעשו עמו, דכל מה שיש לנו לחשוש לטובת הקטן חוששין:

קטן שיש לו נכסים מאבי אמו או ממקום אחר ואביו חי, אין נותנין הנכסים ליד האב דאין מורידין קרוב לנכסי קטן, אלא בית דין מעמידים אפוטרופוס, ואם הנכסים הם מעות או מטלטלים והאב ראוי להיות אפוטרופוס, שהוא איש נאמן, נותנין לידו בבית דין, והבית דין כותבין וחותמין שהם של הקטן ונמסרו ליד האב שיהיה אפוטרופוס עליהן, וגם האב נותן כתבו בחתימתו שקיבל לידו מעות או מטלטלין של בנו הקטן וכל מה שביכולת לעשות חיזוק לזה עושין [ערוך השלחן]. אמנם יש אומרים דקטנים שיש להם אב אין בית דין מחוייבים לחקור על נכסיהם אלא אם כן שהאב מוחזק שאינו הולך בדרך טובים, דאז מחוייבים בית דין להעמיד להם אפוטרופוס לנכסיהם. ובת קטנה שיש לה ממון ביד אבי אמה ויש לה אב, מוטב יותר שתהיה אצל האב, ואם האב בעל נכסים יתנו לו גם מעותיה שישא ויתן בהם. אמנם כללא דמילתא בכל אלו הדברים דהכל תלוי בראיית עיני הבית דין לפי ערך האנשים ועסקיהם ונאמנותם, ואם נשארו אחים יורשים ובתוכם קטן והם מפורסמים לרוע לא יניחו

הבית דין שהקטן יהיה בתוכם שר"ל לא יאבדוהו כדי לירש חלקו:

אשה שהיתה בשביה ונשתמדה ונשאת לגוי ויש לה בכאן קרקעות ומטלטלין מתנהגין בנכסיה כבדין נכסי שבו, ואורח שמת והניח מעות ומטלטלין ביד אחד מבני העיר ועדיין לא נודע לו יורש מעירו, פסק מהר"מ לובלין דהבית דין מוציאין הממון והמטלטלין ומניחין אותן ביד נאמן, ואם הנפקד עצמו הוא נאמן יתן בטוחות עד שיבואו יורשיו, ואף שיש מי שפקפק בזה וס"ל דאין מוציאין מיד מי שבידו, כן הוא העיקר לדינא. ה' ישמור את עמו ישראל מכל רעה.

דף ל"ט ע"ב

מרי בר איסק אתא ליה אחא מבי חוזאי אמר ליה פלוג לי אמר ליה לא ידענא לך אתא לקמיה דרב הסדא אמר ליה שפיר קאמר לך וכו' אמר ליה זיל אייתי סהדי דאחיה את אמר ליה אית לי סהדי ודחלי מיניה דגברא אלימא הוא אמר ליה לדידיה זיל אנת אייתי סהדי דלאו אחוך הוא וכו' אמר ליה לפלוג לי נמי מפרדיסי ובוסתני דשתל אמר ליה שפיר קאמר לך וכו'.

וכן מבואר להלכה בשו"ע [ח"מ סימן ר"פ] הרי שראובן יושב בנחלתו שירש מאביו ובא אחד ואומר לו אחיך אני חלוק עמי וראובן אומר לו איני מכירך, נאמן אפילו כשיצא מכבר קול שיש לו עוד אח במדינת הים, דבדינא קאמר ליה, שהרי מצינו באחי יוסף שלא הכירו את יוסף מפני שהניחוהו בלא חתימת זקן וכשירדו למצרים היה בחתימת זקן, ולכן צריך זה להביא ראיה שהוא אחיו. וכתב ערוך השלחן דנראה דאם טוען שראובן מכירו יכול להשביע לראובן. ואם אומר יש לי עדים שאני אחיו אלא שיראים להגיד עדות מפני שראובן הוא אלם ויראים ממנו, אם האמת שראובן הוא אלם אומרים הבית דין לראובן שיביא אותם העדים ועידו שאינו אחיו, ולא חיישינן שיעידו שקר מפני אלמותו דבודאי מפני אלמות אפשר שלא יעידו כלל אבל כשיעידו לא יעידו שקר [הכל מבואר בסוגיין].

ולענין שבח מבואר בשו"ע [חושן משפט סימן רפ"ז], דמי שירש את אביו והשביח הנכסים ונטע ובנה ואחר כך נודע שיש לו אחים במדינה אחרת, אם קטנים הם השבח לאמצע, ואם היו גדולים, הואיל ולא נודע שיש לו אחים שמין לו כארים. והטעם הוא, דבגדולים אם היה יודע שיש לו אח והיה בא לבית דין היו מורידים אותו לנכסיו כמבואר לעיל, לכן חשבינן ליה גם עתה כיוורד ברשות ונוטל כארים בחלק האח השני, ואף על גב דשם כששמעו כשמת ובא אחר כך אינו נוטל כלום, זהו מפני דאדעתא דהכי נחית כיון שידע מזה, אבל בכאן שלא ידע ממנו כלל דינא הוא שיטול כארים. אך בקטן אם היה

יודע ממנו והיה בא לבית דין לא היו מורידין אותו כנ"ל, דאין מורידין קרוב לנכסי קטן, לכן אינו נוטל מחלקו כלל והוי הכל לשותפות [סמ"ע וט"ז]. וכן מי שירד לנכסי האח הקטן שידע ממנו והשביח אפילו מכיסו עם טרחת גופו אין שמין לו כארים אלא השבח לאמצע שהרי לא ירד ברשות:

דף מ' ע"א

המפקיד פירות אצל חבירו הרי זה יוציא לו חסרונות וכו'. אמר רבי יוחנן בן נורי וכי מה אכפת להן לעכברין והלא אוכלות בין מהרבה ובין מקמעא אלא אינו יוציא לו חסרונות אלא לכור אחד בלבד וכו'.

כאן מדובר דהשומר עירב את פירותיו של המפקיד עם פירותיו, וכללא דמילתא לפי המבואר בסוגיא וש"ע [חושן משפט סימן רצ"ב] דאם לקח מכל מה שעירב לצרכי ביתו ולא לקח במדידה, וממילא דנעלם כמה היה חסרון שראוי להתחסר, יחשב לו חסרונות כפי הרגיל להתחסר מפירות כאלו, דאם היו חטים ואורז קלוף יחשב לו ד' קבים ומחצה לכל כור, ולשעורים ודוחן ט' קבין לכור, ולכוסמין ולזרע פשתן בגבעולים ולאורז שאינו קלוף ג' סאים לכל כור, וכמדה זו לכל שנה. במה דברים אמורים שמדד לו הפקדון בעת הגורן והחזיר לו בימות הגורן, אבל מדד לו בימות הגורן והחזיר לו בימות הגשמים לא יחשב לו חסרונות כלל מפני שמתוספות מחמת הלחלוחית ונתמלאה המדה כשיעור החסרון. וכן מוציא לו שתות לייז, מפני שהיו משהין היין בקנקנין של חרס ונבלע הרבה בקנקנים. ושלשה לוגין שמן למאה לוגין, לוג ומחצה שמרים ולוג ומחצה על בליעת הקנקנים, דשמן אינו בולע כיון. ואם היה שמן מזוקק אינו מוציא לו שמרים ואם היו קנקנים ישנים אינו מוציא לו הבלע, ויין בולע אפילו כלי ישן [תוד"ה במזופין] וכל אלו הדברים תלויים לפי הזמנים ולפי המקומות וכמנהג הסוחרים:

רבי יהודה אומר אף המוכר שמן מזוקק לחבירו כל ימות השנה, הרי זה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה. [ע"ב] אמר אב"י כשתמצא לומר לדברי רבי יהודה מותר לערב שמרים לדברי חכמים אסור לערב שמרים לדברי רבי יהודה מותר לערב שמרים וכו'.

להלכה [שו"ע חו"מ סימן רכ"ח] אין מערבין שמרי יין חבית זה ביין של חבית אחר מפני שמקלקל בזה את היין אפילו אם קנה ממנו שתי חביות של יין אין מערבין שמרים של זה בשל אחרת, אבל אם קנו ממנו חבית יין, בכך וכך למדה, כשבא למדוד יכול לערב השמרים עם היין של אותה החבית ומוכר לו הכל ביחד, ואפילו מוכר לו במדה ומודד מהחבית לכלי של לוקח יכול לערב שמריה דמה יעשה בשמריו. וכתב ערוך השלחן דנראה דה"ה אם מוכר לו חצי חבית מערב השמרים ומודד לו.

וכתב הרמב"ם [פ"ח מהלכות מכירה ה"ח] אסור לערב שמרים בין ביין בין בשמן ואפילו כל שהוא, ואפילו שמרים של אמש בשמרים של היום אסור, אבל אם עירה היין מכלי אל כלי נותן שמריו לתוכו. והמוכר לחבירו שמן מזוקק אינו מקבל שמרים, מכר לו שמן סתם מקבל לוג ומחצה שמרים לכל מאה לוג. ע"כ. וסובר ג"כ דבשמרי אותה החבית עצמה מותר כנ"ל, רק שמרים של יין אחר אפילו של אותה הכלי עצמו שהיה בה אמש יין עם שמריו אסור לערב עם יין של היום, וכ"ש מכלי אחר, אבל שמרים של חבית זו עצמה מיינה נותן ללוקח אף כשאינו מוכרו לו עם החבית אלא שמערה לכלי הלוקח.

וכל זה לענין יין ושמרים, ולענין שמן כתב בשו"ע שתי דעות, וז"ל [שם סעיף כ']. המוכר לחבירו שמן מזוקק אינו מקבל שמרים. מכר לו שמן סתם, מקבל לוג ומחצה שמרים לכל מאה לוג, ומקבל בשאר שמרים שמן עכור העולה למעלה על פני השמן יתר על השמרים הידועים באותו מקום. במה דברים אמורים, כשנתן לו מעות בתשרי, שהשמן עכור, ולקח השמן בניסן במדת תשרי שהיא גדולה מפני אותו השמן הקופה [הצף] למעלה. אבל אם לקח במדת ניסן שהיא קטנה מפני שכבר צלל השמן, אינו מקבל אלא השמרים בלבד [וכל זה דעת הרמב"ם]: הגה. ויש אומרים דאין מנכה לו השמרים, אלא דמותר לערב שמריו שבחביות. אבל אם לא ערבן, אינו מנכה לו רק בשביל הקמחים הצפים למעלה. במה דברים אמורים, כשמכר לו בשעה שהוא עכור, אבל כשמכר לו בשעה שהוא צלול, אינו מנכה לו אפילו הקמחים (טור בשם הרא"ש):

דף מ' ע"ב

המפקיד חבית אצל חבירו ולא יחדו לה בעלים מקום, וטלטלה ונשתברה, אם מתוך ידו נשברה, לצורכו חייב, לצורכה פטור. אם משהניחה נשברה, בין לצורכו בין לצורכה פטור. יחדו לה הבעלים מקום, וטלטלה ונשברה, בין מתוך ידו ובין משהניחה, לצורכו חייב, לצורכה פטור.

[דף מ"א ע"א] איתמר רב ולוי חד אמר שליחות יד צריכה חסרון וחד אמר שליחות יד אינה צריכה חסרון.

כללא דמילתא בענין שליחות יד המבוארת בסוגיא, שליחות יד שאמרה תורה בשומרים פירושו שעשה בו מעשה לגזול, כגון שהגביה להפקדון ממקום שהיה מונח או משכו ממקום זה למקום אחר וכוון בהגבתו או במשיכתו לגזול, ואפילו נתכוין רק לגזול מקצת מהפקדון [ואפילו לא נטל עדיין אותו המקצת, דקיימא לן שליחות יד א"צ חסרון, כדלקמן] אלא כיון שמשכה או הגביהה ליטול כולה או מקצתה קם ליה כל הפקדון ברשותו, ואפילו נאנס הפקדון אחר כך או מתה מחמת מלאכה חייב לשלם להבעלים, דשלו נאנס ומת ולא של הבעלים. וזהו

שאמרה תורה בשומר חנם שצריך לישבע שלא פשע ושומר שכר שלא נגנבה אם לא שלח ידו במלאכת רעהו, דאם שלח ידו בין כך ובין כך צריך לשלם. וזה שקראה התורה שליחות יד, לומר לך שאף על פי שעדיין לא נטל בפועל ממש אלא שלח יד בהפקדון במשיכה או בהגבהה על כוונה זו ה"ז גולן, אבל משום דיבור בעלמא שאמר אשלח יד בפקדון זה, וכ"ש במחשבה, אין זה כלום. ומאי דכתיב על דבר פשע אין הכוונה על דיבור של הפשע, דכיון דכתיב אם לא שלח ידו, בעינן שליחות יד ממש, וזה שכתוב לשון דבור בא לרבות שאפילו שלח בה יד ע"י שלוחו ששלח שליח לשלוח יד בהפקדון ועשה השליח כן, חייב המשלח.

וכתב המאירי, צריך שתדע שכל ששלח יד בפקדון או שאל שלא מדעת נעשה גולן על אותו דבר, שהגזילה והגנבה ושליחות יד בפקדון ושאלה שלא מדעת כולם דין אחד להם, וכל שומר שעבר באחד מאלו ונטל את הדבר הנמסר בידו והגביהו על דעת שיגזלהו או יגנבהו או ישתמש בו, אף על פי שלא יחסרו כלום חייב באחריותו, ששליחות יד אינה צריכה חסרון, ולא עוד אלא אפילו לא נשתמש בה הואיל והגביהו על דעת שישלח בה יד נתחייב באחריותו לדעת רבי עקיבא אף על פי שהחזיר, ורבי ישמעאל חולק לומר שכל שנטלו על דעת לגזול או לגנוב או להשתמש בו בתורת שאלה והחזירה למקומו חזר לדינו שלא להתחייב באונסין. ומשנה זו פירשוה בגמרא שעל דעת רבי ישמעאל היא שנויה.

ויש לעיין בכל זה, דהא אם אחד לקח חפצו של חברו שלא מדעתו רק להשתמש בו אף על פי שאינו מחסרו כלום ה"ז גולן, דקיימא לן שואל שלא מדעת גולן הוי, וא"כ למה הצריכה התורה בשליחות יד שיתכוין לגזולה כולה או מקצתה, והרי אף בתשמיש בעלמא בלא שום חסרון וכוונת גזילה הוי גולן וקם ליה ברשותיה.

ונאמרו בזה כמה דרכים, דיש אומרים דהנ"מ הוא דמשום שואל שלא מדעת אינו חייב רק כשישתמש בו התשמיש ההוא, וכל זמן שלא נשתמש אף על פי שהגביהו או משכה להשתמש בו אינו חייב משום שואל שלא מדעת, ובשליחות יד אף על פי שעדיין לא נטל אותו המקצת מתחייב, וזו דעת הטור והש"ע, וכן משמע מרמב"ם פ"ג מגזילה.

ויש מהראשונים [בעל המאור סוף פרקין וריטב"א בשם הראב"ד] שפירשו שבאמת ענין אחד הוא, אלא שכל גולן שבשומרים נקרא שולח יד, וזהו ענין שליחות יד לפי מה דקיימא לן דאין צריכה חסרון, לא מיבעיא אם משכה או הגביהו לגזולה כולה או מקצתה דחייב אף על פי שלא נטל אותו המקצת, אלא אפילו לא היתה כוונתו לגזול כלום אלא להשתמש בו תשמישו הוי כגולן, דשואל שלא מדעת הוי גולן.

ודעת הרמב"ן [במלחמות שם] ויש שכתבו דלאו בכל פקדון שייך שאילה שלא מדעת שיחשב כגולן, דדוקא אם לא עסק בצורך הפקדון כלל, כגון שהפקיד אצלו סולם ונטל הסולם להעמידו באיזה מקום לצרכו הוי שואל שלא מדעת ודינו כגולן, אבל כששתמש בפקדון לצורך הפקדון ובהילוך אחד משתמש גם לצרכו, כגון שהפקיד אצלו בהמה והוליכה לשדה לרעותה ובדרך הילוכה הניח משאו עליה, נמצא שלא הוציאה מרשות הבעלים כלל שהרי הוליכה לרעות, ושואל שלא מדעת נקרא כשמוציאה מרשות בעלים במקום שהונה החפץ, אבל זה אין עליה שם שואל שלא מדעת אלא שם שליחות יד ששתמש בפקדונו של חברו.

וזה לשון הטור [והעתיקו בשו"ע סעיף א'], אין הנפקד רשאי לשלוח יד בפקדון, ואם שלח בו יד אפילו אינו מכוין לגזולו אלא להשתמש בו קם ליה ברשותיה וחייב באונסים אף על פי שעדיין לא נשתמש בו, דשליחות יד א"צ חסרון, רק שיגביהנה כדי להשתמש בה בתשמיש שמחסרו או חייב כאלו יחסרו, אבל אם הגביהו לעשות בו תשמיש שאינו מחסרו אינו חייב משעת הגבהה אלא משעת תשמיש, ולא משום שליחות יד, שהרי אינו שולח בו יד כיון שאינו מחסרו, אלא מפני שהוא שואל שלא מדעת דהוי כגולן. ע"כ. וכתב ערוך השלחן בביאור דעתם,, דכל תשמיש שיש בו חיסור בתשמישו כמו בעלי חיים, אם הגביהו או משכו כדי להשתמש בו יש בזה משום שליחות יד וחייב אף על גב דעדיין לא השתמש בו וכ"ש כשהגביהו או משכו לחסרו ממש, כמו שהגביה החבית ליטול ממנה רביעית יין, אבל בתשמיש שאין בו חיסור כמו סולם וכיוצא בו, אין בו משום שליחות יד כשהיה רצונו רק להשתמש בו ואינו חייב עד שישמש בו, ומשום שואל שלא מדעת.

ודעת המרדכי [סוף ב"ק] דבתשמיש שאינו מחסרו אינו חייב אלא אם כן השתמש בו וחיובו משום שואל שלא מדעת, דאם החזירה למקום שנטלה משם חזר להיות דינו כשומר הואיל ולא הוי עליו מתחלה רק שואל בעלמא, ופסק הרמ"א כוותיה. וגדולי האחרונים השינו עליו מסוגיין דלהדיא מבואר [מ"א ע"א] דבשואל שלא מדעת אפילו החזירה למקומה חייב באונסים, וכן כתב בש"ע [סעיף ו'], המפקיד חבית אצל חברו, בין שיחדו לה הבעלים מקום בין שלא יחדו לה מקום וטלטלה לצורכו ונשברה, בין קודם שהחזירה למקומה בין אחר שהחזירה למקום שיחדו לה חייב לשלם, ואם טלטלה לצורכה בין שנשברה מתוך ידו בין שנשברה משהניחה במקום אחר פטור. ועיין בש"ך ובט"ו שכתבו ליישב דעת המרדכי.

וכתב ערוך השלחן ליישב דעת הרמ"א, דהא קיימא לן בגנב שלא לדעת בעלים והחזירו שלא מדעת יצא, ורק בפקדון שבאו עדים שגנבו השומר לא יצא בחזירתו שלא מדעת בעלים מטעם דכיון שגנבו מסולק משמירתו

המקום מצונן ולא יהא שם לחלוחית מהכותל. והכלל בזה שאם הניח הפקדון במקום שאין שמירתה טובה, אף שהניחה עם חפצים שלו מ"מ חייב, דבשלו יכול לעשות כרצונו ולא בשל אחרים.

ואמרו בגמרא דכספים ודינרים ולשונות של זהב ושל כסף ואבנים טובות ומרגליות אין להם שמירה אלא בקרקע ויתן עליהם טפח עפר, ובמקום דשכיחי רמאים הבקיאין לחפוש בקרקע יטמינם בכותל בטפח הסמוך לקרקע או בטפח הסמוך לקורה, וכל מה שמעמיק בעובי הכותל עדיף טפי. ובדיעבד אפילו לא נתנם בעובי הכותל באמצעה רק שהכניס טפח בעוביה דיו, אבל לא יטמינם באמצע גובה הכותל שמא יחפרו הגנבים ויגנבו. ואפילו הניחם בתיבה ונעל עליהם כראוי או החביא אותם במקום שאין אדם מכירו ולא מרגיש בו, מ"מ הרי זה פושע וחייב לשלם, לבד המפקיד אצל חבירו כספים בערב שבת סמוך לבין השמשות, ויש אומרים דאפילו אחר הצות היום בערב שבת, אינו חייב לטרוח ולקבור אותם עד מוצאי שבת, ואם נתאחר במוצאי שבת כדי לקברם ולא קברם ונגנבו או נאנסו חייב, דתחלתו בפשיעה הוא. ואם המפקיד הוא תלמיד חכם אינו חייב עד שישעה אחר שיבדיל כדי לקבור, דשמא צריך מעות ליינן להבדלה. ואף שיכול לצאת מאחרים, תלמיד חכם אינו סומך על שמיעת הבדלה מאחרים [סמ"ע]. ויש אומרים דה"ה אם הנפקד הוא תלמיד חכם, משום דתלמיד חכם אינו עושה עובדין דחול קודם הבדלה על הכוס, אף שמדינא מותר לעשות מלאכה אחר הבדלה דתפלה. ומה שכתבנו שתלמיד חכם אינו סומך על שמיעת הבדלה מאחרים, המג"א [סימן רצ"ו סק"י] פקפק בזה, דלמה לא יסמוך, אם לא שיש לו בני בית שצריך להוציאם, ולפי זה גם באינו תלמיד חכם הדין כן. וכ"ז הוא לפי דינא דגמרא:

וכתבו חלק מהראשונים שכל ההלכות הנ"ל הן דוקא בשומר חנם, אבל בשומר שכר לא מועילה אצלו השמירה הנ"ל, וכן כתב הרא"ש [סימן כ"א]. אמר שמואל כספים אין להן שמירה אלא בקרקע משום דמסרי גנבי נפשיהו עילויהו וגם אינו מתקלקל בקרקע ואם לא שמרן בקרקע ונגנבו פשיעה הוא ומחייב. ואם נתנן בקרקע ונגנבו שומר חנם פטור ושומר שכר חייב. וכן מוכח בריש הכונס ולקמן בפרק השואל דלא משכחת שומר שכר דמשלם כפל בטוען טענת גניבת אונס אלא בטוען טענת לסטים מזוין. ואפילו אם שמרן בקרקע בעומק מאה אמה שאי אפשר לגונבם אלא על ידי מחילות מתחת הקרקע. או נם בעידנא דניימי אינשי ונגנבו. או קפץ עליו חולי ולא היה יכול לשומרן, כיון דשם גניבה היא מחייב עליה שומר שכר. והיינו טעמא דכל גניבה קרובה לאונס הוא כדאמר לקמן בפרק השואל ואפ"ה חייבה תורה שומר שכר בגניבה הלכך אין חילוק בין אונס קטן לאונס גדול דכל הנקרא גניבה חייב בשומר שכר. וכן כתב רב אחאי

דאין הבעלים מאמינים לו עוד, והקשה הסמ"ע דהרי כשהחזירו עשה תשובה ולמה מסולק משמירתו, ותיריך דכיון שיש עדים החזיר מיראת העדים, ולפ"ז בשואל שלא מדעת נהי דהוה כגזלן, מ"מ הרי מעצמו החזיר ועשה תשובה ולא כלתה שמירתו וממילא דא"צ דעת בעלים, ומה שאמרו בגמרא דלא מהני זהו כשיש עדים, אבל בשאילה שלא מדעת פשיטא דכשאין עדים אינו מסולק משמירתו, ועוד דע"פ רוב אין האיסור גלוי לכל, וזהו שדקדק הרמ"א דלא היה רק שואל בעלמא ולא היה כוונתו לגזול, ונהי דדינו כגזלן אבל השבה מיהו מהני, אבל כשעדים הזהירו אותו שלא יטול ונטל בזה ודאי דלא מהני השבה. [ע"כ מערוך השלחן, וצ"ע למעשה].

דף מ"ב ע"א

המפקיד מעות אצל חברו צררן והפשילן לאחוריו או שמסרם לבנו ולבתו הקטנים ונעל בפניהם שלא כראוי חייב שלא שימר כדרך השומרים ואם שימר כדרך השומרים פטור וכו'.

אמר שמואל כספים אין להם שמירה אלא בקרקע אמר רבא ומודי שמואל בערב שבת בין השמשות וכו' ואי צורבא מרבנן הוא סבר דלמא מיבעי ליה זוזי לאבדלתא וכו' והאידינא דשכיחי גשושאי אין להן שמירה אלא בשמי קורה והאידינא דשכיחי פרומאי אין להם שמירה אלא ביני אורבי וכו' והאידינא דשכיחי טפוחאי אין להן שמירה אלא בטפח הסמוך לקרקע או בטפח הסמוך לשמי קורה וכו'.

וההלכות מתבארות בשולחן ערוך [חושן משפט סימן רצ"א]. מה שאמרנו שצריך שישמור כדרך השומרים, כיצד דרך השומרים, הכל לפי הפקדון, יש פקדונות שדרך להניחן בבית שער, כמו קורות ואבנים שמפני כובדן מניחין אותן סמוך לרשות הרבים, ויש פקדון שדרך שמירתו להניחו בחצר או בבנינים שבחצר, כמו חבילות פשתן הגדולים וכיוצא בהן, ויש שדרך שמירתו להניחו בבית כמו בגדים, ויש שדרך להניחו בתיבה או בארגז ונועל עליו כמו בגדי משי ובגדים הנעשים מחוטי כסף וזהב וכיוצא בהם מחפצים יקרים:

ויש שכתבו דבגדים אין להטמין בתיבה, דסתם תיבות חתורות הן אצל העכברים ויקלקלו הבגדים, וצריך להשימן על עמוד וכיוצא בזה או לתלותן על הכותל במקום שאין עכברים מצויים. ויש שכתבו דדוקא כשיש בהתיבות דבר מאכל, דאם לא כן אין עכברים נכנסים להתיבה. וכשיש מים סמוך לתיבה מותר להניחן אפילו בהתיבה, דעכברים אין אוכלין בגדים רק כשצמאים למים, ולכן כשיש מים סמוך לה לא יאכלו הבגדים [ש"ד], ובגדים התפורים עם עורות שועלים ושאר חיות צריך לזהר בשמירתן ביותר, דהשערות מתקלקלים אם אין

בשאלות [פרשת ויצא יעקב] ואי באגרא אשלימו ליה אף ע"ג דאוקמה בדוכתא דנטיירותא ונגנבה מחייב לשלומי. דבעי למיתב בהדה ולנטורה ביממא ובליליא. שנאמר הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה. ואי יתיב בהדיה ואתי לסטין מזויין ולא מצי קאי באפיה פטור.

אמנם כתב הטור וז"ל, כתב הרב ר"י ברצלוני ודאי כך הלכה דכספים אין להם שמירה אלא בקרקע, אבל כך קבלנו מרבתינו שלא נאמר זה אלא במקום שנגנבים מצויים ואנשים רמאים שמחפשים אחריהם, אבל במקום דליכא כל הני א"צ לכסותו בקרקע אלא מניחם במקום שמניח מעותיו ולא עדיף מדידיה, וע"ז סמכו קדמונינו. וכתב א"א הרא"ש ז"ל, וראוי לסמוך על קבלתו, דהרי איתא בירושלמי אם נתנו במקום שראוי להניח שלו פטור. עכ"ל. אמנם צריך להניחם במקום המשתמר כפי דרך המקום וכפי הזמן שהוא מפקיד, וכן כתב הסמ"ע דהכל הוא דוקא בזמנם שהיה להם בתים רעועים, אבל האידנא א"צ שמירה בקרקע.

ואפילו בזמן הגמרא לא אמרו כספים אין להם שמירה אלא בקרקע אלא במפקיד סתם אצל חברו לשמרם, אבל מפקיד מעות אצל חברו כדי להתעסק בהם ולהרויח פשיטא דהוי כמו שאמר לו בפירוש שאינו מצריכו לקבור בקרקע. ובכל הפקדונות אם התנה הנפקד על מנת שלא אטמנם בקרקע, וכן כל דבר שהתנה עמו, כגון שיניח הפקדון עם שלו או איזה תנאי אחר, הכל לפי תנאו, דבכל מה שמתנים בדבר שבממון תנאו קיים, ואין חילוק בכל זה בין שומר חנם לשומר שכר:

המפקיד כספים אצל חברו בדרך להוליכם לביתו או ששלח עמו מעות ממקום למקום, צריכים שיהיו צרורים ומונחים בידו אם המקום קרוב, שנאמר וצרת הכסף בידך, אף על פי שצרורים יהיו בידך, או אם המקום רחוק צריך שיהיו קשורים כראוי על בטנו מכנגד פניו עד שיגיע לביתו ויקברם כראוי לפי זמן הגמ', או להטמינם במקום יפה לפי מנהג זמנינו, ואם לא קשרם בדרך הזאת אפילו נאנסו חייב לשלם, שהרי תחילתו בפשיעה. ויש שכתב [ש"ך ס"ק כ"ו] דגם בזה אם הניח במקום מעותיו דפטור.

כשמוליד מעות בדרך וצריך לישן, אין להם שמירה רק שיתפור אותם בבגדו שעל החזה וישן בהבגד, אבל במכנסים אף שתפר פי הכיס אין זה שמירה, דבכל יוכל הגנב לחתכו וליטול המעות. וכן בהבגד העליון אף בכיס שאצל החזה וישן בו אין זה שמירה, דכיון שאין הבגד דבוק להגוף יכול הגנב לחתוך פי הכיס וליטול המעות, וכ"ש להניחם תחת מראשותיו אינו שמירה כלל, ולהניחם בבגד ומונח בצד כריסו אפשר דהוה שמירה. וכן כשהולך בדרך צריך לתלותן בכיס תחת בגדיו לפניו ולא לאחוריו, וכן אם תפורים בהמכנסים, בעת שניעור הוה שמירה מעולה, אבל כשאינם תפורים אין זו שמירה.

וכן בשארי הפצים צריך שמירה מעולה, דכמעות א"א לשמרם, והכל לפי הענין. ואם עשה שלא כהוגן אף שגם בשלו עשה כן חייב לשלם, דפטור כששמרם כשלו כשעכ"פ היתה שמירה מעולה כדרך בני אדם.

אמר רבי יצחק לעולם יהא כספו של אדם מצוי בידו, שנאמר וצרת הכסף בידך.

כתב בספר בניחו בן יהודע, י"ל הוה ליה למימר מצוי אצלו, ולא בידו, שאין האדם שומר כספו בידו אלא בתיבתו או בכיסו. וכתב די"ל שרמזו על דרך מה שאמר מונבו המלך [בנא בתרא י"א ע"א] אבותיו גנזו במקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין יד אחרים שולטת בו, אבותיו גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי, ולכן אמר טוב תיעשה בכספו צדקה ומצוה שאז יהיה כספו מצוי בידו ולא ביד אחרים. אי נמי דאמרו רז"ל כספים אין להם שמירה אלא בקרקע, וידוע כי יד רוצה לומר מקום כמו מציב לו יד [שמואל א' ט"ו י"ב], וכן יד אבשלום [שם ב' י"ח י"ח], ולזה אמר יהיה מצוי בידו כלומר במקומו, בקרקע שהוא יושב עליה, ולא יתן אותו בהקפה לאחרים, או יניח בתוך תיבתו, כי אפשר שיגנב. ומה שאמר רבי יצחק ישלש מעותיו שליש בקרקע, היינו שיקנה בו קרקעות ויאכל פירותיהן, אך אותו השליש שבידו תהיה שמירתו בלילה בקרקע, ועל זה אמר יהיה מצוי בידו, רצה לומר במקומו. או הכונה אם נושא ונותן בו, לא יהיה בעיר אחרת, אלא בידו, דהיינו במקומו שהוא דר בו, דאז יהיה קרוב אליו בכל עת:

והמהר"ל כתב בחידושי אגדות על מה שאמרו לעולם יהא כספו של אדם כו' וכתב רש"י שאם תזדמן לו סחורה כו', דקשה, דסברא הזאת לא מצאנו דיליף ליה מקרא, שהרי זה כל אדם יודע. וכתב דנראה לומר משום שכשהוא בידו הוא סימן ברכה, כי העני והעשיר שניהם שוים כשאין הכסף ביד העשיר והוא ג"כ עני, לפיכך כאשר יהיה בידו הוא סימן ברכה טפי. ומהאי טעמא קאמר בתר הכי לעולם ישליש מעותיו, כלומר מפני שמצאנו הקנינים הם ג', האחד הוא הקרקע שאינה בידו כלל והכל שולטין בה כי לא נכנסת תחת ידו, והכסף נכנס תחת ידו לגמרי, ופרקמטיא יוצא מידו ונכנס תחת יד אחר. ומכיון שנתן לכל אחד ואחד הראוי לו הוא סימן ברכה שיתברך, ומטעם זה סמך אחריו אין הברכה מצויה וכו' והטעם ידוע מפני כי העין הוא שנותן גבול לכל דבר והברכה אין גבול לה שזהו ענין הברכה.

תנו רבנן ההולך למוד את גורנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידינו וכו'.

ולהלכה הביאו בשו"ע [או"ח סימן ר"ל]. הנכנס למוד את גורנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתשלח ברכה בכרי הזה, שהיא תפלה על להבא. התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה, לפי שהוא מובטח שתהיה ברכה. מדד ואחר כך בירך ה"ז תפלה שוא, שאין הברכה

מצויה אלא בדבר הנעלם מן העין, וכתב ערוך השלחן הטעם כדי שלא יהא נראה להדיא כנגד הטבע ממש, דרוב נסים הם נסתרים.

אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין.

כתב בספר בניחו בן יהודע, נראה על כן הטל יהיה ממנו ברכה יותר מן המטר, בשביל שהוא סמוי מן העין, גם המטר שיוורד בלילה יש בו ברכה יותר מן המטר שיוורד ביום, ולכן אמרו רז"ל [תענית כ"ב ע"ב] ונתתי גשמיכם בעתם, שיהיו יורדין בלילי שבתות וליילי רבעיות, שאין בני אדם הולכין, והטעם מפני שבזה יהיה סמוי מן העין, וכן היה בימי שמעון בן שטח שהיו יורדין הגשמים בלילות דוקא, והשמש זורחת ביום והולכין למלאכתם, והיה בהם ברכה שהיו חיטים גדולים ככליות, וכנזכר בתענית [כ"ג ע"א], והנה מילוי אותיות עי"ן עולה קכ"ו כמנין אפילה, לרמוז מטר היורד באפילה שהוא סמוי מן העין יש בו ברכה, ולכן אותיות המילוי שהם מספר אפילה הם סמוי מן אותיות עין, ולזה אמר אין הברכה מצויה אלא באפילה, שרמוזה באותיות שהם סמוי מן העין, דהפשוט גלוי והמלוי סתום:

אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו.

ומה החילוק בין לשון זה למה שאמר לעיל בדבר הסמוי מן העין, כתב הבן יהודע, נ"ל דרבי יצחק איירי שיהיה מכוסה מעין החושית דוקא, דהיינו כים מלא זהובים וקשור, הנה הזהובים מכוסים מעין החושית, כיון שהם תוך הכיס אין העין רואה אותם, וכן כרי דגן מכוסה במחצלאות וכיוצא, שאין העין רואה את החיטים, הרי זה שורה בו ברכה, אף על פי שבעין השכלית רואה את הזהובים והחיטים, שהוא מצייר בדעתו שיש כאן זהובים, אך תנא דבי רבי ישמעאל איירי שיכסנו גם מעין השכלית, שלא יודע לאדם שיש כאן חיטים או זהובים, ולכן נקיט האי לישנא שולטת בו, כלומר אף על פי דליכא ראייה ממשית כלל, ולהכי לא אמר שאין העין רואה אותו:

ומעין זה כתב המהר"ל, ויראה כי דברי רבי ישמעאל יותר מרבי יצחק, כי רבי ישמעאל אמר בדבר שאין העין שולט בו, דהיינו שהוא כמו אוצר שלא יוכל האדם לראות, וזהו שהוא בפנים, אבל דבר הסמוי מן העין שהוא רואה אותו לפניו כמו כרי של תבואה ואינו מדוד, העין שולט בו רק שאינו יודע כמה הוא. ולפיכך בבריייתא שאחר כך אייתי קרא באסמך אין ברכה אלא בדבר הסמוי מן העין, משום דהולך למוד גרנו קתני והעין שולט בו, רק שהוא סמוי מן העין, ואפילו הכי ברכה יש בו, אבל באוצר שאין העין שולט בו הוי ברכה טפי. ואפשר לומר נמי כי רבי ישמעאל מפרש טעמא טפי בלשון זה דקאמר אין העין שולט בו, והוא דבר ידוע למשכילים כי הברכה היא מדריגה עליונה שאין העין שולט בו, וזה מסתבר טפי דטעמא אתא לאשמעינן.

לא בדבר השקול, ולא בדבר המדוד, ולא בדבר המנוי.

כתב הבן יהודע, נ"ל שלשה אלה הם ראשי תבות שמ"ם לשון שממה, רמז אם ש'קול או מ'דוד או מ'נוי, הוא שמם מן הברכה, וסופי תבות דל"י, כלומר כמו הדלי שאין מכניסין בו מים לקיום, אלא רק יתמלא לשעה וחוזר להיות ריקם, כן אלו אין הברכה שהיא העושה קיום לדברים שורה עליהם:

והלכתא תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב.

כבר ביארנו לעיל יסוד זה בשם הרי"ף, ונחזור כאן דהוא נוגע לסוגיין, קיימא לן דתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב ודוקא כשיש סברא לומר אלו לא פשע בה היה אפשר שגם האונס לא היה קורה, כגון שהניח החפץ במקום שמשומר לגבי גניבה ואינו משומר לגבי דליקה, שאש מצוי שם תמיד והוה פושע לגבי שריפה, ולבסוף נגנבה כמעשה שהביא בסוגיין באחד שהפקיד מעות אצל חברו והניחם במחיצה של קנים ששמירה מעולה היא לגבי גניבה אבל אש מצויה שם, ונגנבו משם, ואמרו חכמים דאף על פי שזוהי שמירה לענין גניבה, אינה שמירה כראוי לשריפה, ופושע הוא בתחלתו, ולכן אף על פי שסופו באונס לענין גניבה, מ"מ חייב, דיכול להיות אם היה מטמינם במקום אחר כמו בקרקע לא היה בא האונס ג"כ, שלא היו נגנבים משם, וכן כל כיוצא בזה שאם פשע בו ולא שמרו כראוי לענין אחד, אף על פי שלבסוף נאבד באונס בענין אחר נחשב פושע וחייב לשלם. ורק אם נוכל לומר שבלא הפשיעה היה אפשר שגם האונס לא היה קורה, וכן כשאנסו ליסטים במקום שאינו שמור מגניבה ויכול להיות שאם היה מפקידם במקום השמור מגניבה לא היו באים הליסטים על אותו מקום הוה תחלתו בפשיעה וחייב:

וכן כששמר בהמה במקום שמצויים גנבים ואין מצויים זאבים, דלגבי זאבים הוי שמירה מעולה ולבסוף באו שם זאבים ואכלוה, חייב, דאולי אם היה שומרה במקום השמור מגנבים לא היו באים שם הזאבים, וכן להיפך, אם שמרה במקום שמצויים זאבים ואין מצויין גנבים ולבסוף נגנבה חייב ג"כ, דהוה תחלתו בפשיעה לגבי זאבים, ואולי אם היה שומרה במקום השמור מזאבים לא היו באים הגנבים שמה. אבל דבר שבהכרח שאונס זה שהיה כאן היה קורה גם במקום אחר, אפילו פשע בה ולא שמרה כלל, כגון שיצאת לאגם במקום דשכיחי גנבים וזאבים ומתה שמה כדרכה פטור אף על פי שתחלתו בפשיעה גמורה, שהרי אונס מיתה שאירע שמה היה קורה בכל מקום, דמלאך המות מה לו במקום זה או במקום אחר.

ההוא גברא דאפקיד זוזי גבי חבריה אמר ליה הב לי זוזאי אמר ליה לא ידענא היכא אותבינהו אתא לקמיה דרבא אמר ליה כל לא ידענא פשיעותא היא זיל שלים.

הלכה זו בשולחן ערוך [חושן משפט סימן רצ"א], המפקיד אצל חברו בין כלים בין מעות ואמר תן לי פקדוני וא"ל השומר איני יודע היכן הנחתיו או באיזה מקום קברתי הכספים המתן לי עד שאבקשם ואמצאם ואחזירם לך, ה"ז פושע וחייב לשלם מיד כשפשע, וא"צ הנפקד להמתין לו עד שימצא, דכל לא ידענא פשיעותא היא והוי כמזיק וחייב אפילו כשהיה שמירה בבעלים [נה"מ]. ושומר שאינו יודע אם נגנב בפשיעה או באונס צריך לשלם, דהא מחוייב לישבע שבועת השומרין ואינו יכול לישבע כיון שאינו יודע ודאי שבאונס נגנבה, ומתוך שאינו יכול לישבע משלם [סמ"ע] ודוקא כשיודע שנגנב הפקדון, אבל אם אינו יודע כלל שנגנב פטור [סימן צ"ה], וכן כשטוען שלא הבין דבריו שבהשטר או שבהמכתב וסבור היה שכוונתו כך וכך ולכן עשה מה שעשה, אם לשון הכתב אינו סובל פירושו לפי ראות המבינים הוי פושע וחייב דגם זה בכלל כל לא ידענא פשיעותא היא [ש"ך]:

ההוא גברא דאפקיד זוזי גבי חבריה אשלמינהו לאימיה ואותבינהו בקרטליתא ואיגנוב אמר רבא היכי נדיינו דייני להאי דינא נימא ליה לדידיה זיל שלים אמר [ע"ב] המפקיד על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד נימא לה לאימיה זילי שלימי אמרה לא אמר לי דלאו דידיה נינהו דאקברינהו נימא ליה אמאי לא אמרת לה אמר כל שכן דכי אמינא לה דדידי נינהו טפי מזדהרא בהו אלא אמר רבא משתבע איהו דהנהו זוזי אשלמינהו לאימיה ומשתבעא אימיה דהנהו זוזי אותבינהו בקרטליתא ואיגנוב ופטור.

וההלכות בשולחן ערוך [חושן משפט סימן רצ"א], כל המפקיד אצל בעל הבית סתם על דעת אשתו ובניו ובנותיו ובניו ביתו הגדולים הוא מפקיד, בין שהפקיד כלים בין מעות, דכל אדם יודע שאין הבעל הבית בעצמו שומר תמיד לבדו וסומך על אשתו וזרעו ובניו והוה כא"ל מסור השמירה לאלו.

ובגמרא הביאו מעשה באחד שהפקיד מעות אצל חברו ונתנם השומר לאמו והחביאה אותם ולא טמנתם בקרקע ונגנבו, והוא היה שומר חנם, ואמרו חכמים דאין השומר חייב לשלם דהרי כל המפקיד על דעת בניו ביתו הוא מפקיד והרי מסרם לאמו, ואף שלא אמר לה שהם מעות פקדון שתזהרי בהם אין זה פושע, שיכול לומר שסבר שאם לא יגיד לה שהם של אחרים ותסבור ששלו הם תזהר יותר. ודוקא שומר חנם פטור, אבל אם היה שומר שכר חייב אף כשנאנסו מידה, דלגבי שומר שכר פשיעה היא במה שלא הודיע לה שהוא פקדון ונוטל שכר, והוה תחילתו בפשיעה, והאונס יכול להיות שלא היה קורה אם לא הפשיעה [עיין ש"ך סקל"ג מה שהביא מהנמוקי יוסף], ואמרו חכמים דגם אמו אינה חייבת לשלם, שהרי לא אמר לה שהם פקדון, וכיון שסברה ששל בנה הם אינה פושעת במה שלא טמנתם בקרקע, דסברה שבנה

צריך המעות לעסק, שידעה שהוא רגיל לעשות עסקים, ולכן הטמינתם בארגו שלה להיותם מוכנים כשיודרשם [סמ"ע] ואין המפקיד יכול להשביעה שהבן לא אמר לה שהם פקדון, שהרי זהו טענת שמא, שהרי אינו יודע אם הבן אמר לה אם לאו, והיא אינה שומרת שלו שתתחייב שבועה על טענת שמא. אמנם אינה פטורה משבועה זו אלא כשיש עדים על הגניבה, אבל אם היא צריכה לישבע על הגניבה, דבזה בהכרח להשביעה גם בשמא כדין השומרין, דהא עכ"פ היא שומרת הממון, יכול להשביעה גם שבועה זו ע"י גלגול [ש"ך]. ואף על גב דטענת שמא אין משביעין גם בגלגול בלא רגלים לדבר [סימן צ"ד]. מ"מ בשבועת שומרים שעיקר שבועתם הוא בשמא מגלגלין גם בכה"ג [נה"מ], וכן אם הבן טוען ברי שאמר לה שפקדון הוא צריכה לישבע היסת נגד טענת הבן [ש"ך]. ופסקו חכמים שהשומר ישבע שאותם המעות עצמן מסר לאמו ואמו תשבע שהחביאה אותם במקום משומר כמו בארגו ונגנבו, רק אם היתה יודעת שזהו פקדון היתה מחוייבת להטמינם בקרקע לפי הנהוג בזמנם, ואם תביא עדים על הגניבה פטורה משבועה ואז נפטרים שניהם. וכשתשבע על הגניבה צריכה לישבע ג"ם כן שנתנתם במקום המשומר אלא שלא טמנתם בקרקע, דאם לא כן שמא לא שמרתם כלל וחייבת לבנה והוא ישלם להמפקיד, ואפילו נאנסו מידה חייבת כשלא שמרתם כלל דהוה תחלתו בפשיעה.

וכתב ערוך השלחן דלפי זמנינו שאין טומנים מעות בקרקע לא משכחת לה להאי דינא כלל, דמ"נ, אם שמרה במקום שדרכם לשמור מעותיהם פטור גם בפקדון, ואם לאו חייבת אף כשסבורה ששל בנה הם. וגם בזמנם אינו אלא במעות או בחפץ שאינו מסויים, אבל בחפץ מסויים נשבעת אמו שחפץ זה מסר לי בני ושמרתיו כראוי ונגנב או נאנס, ואז אין אנו צריכין לשבועתו של הראשון.

דף מ"ב ע"ב

ההוא אפוטרופא דיתמי דזבן להו תורא ליתמי ומסריה לבקרא לא הווי ליה ככי ושיני למיכל ומית וכו' בספסירא דזבן מהכא ומזבין להכא הלכך מישתבע איהו דלא הוה ידע ומשלם בקרא דמי בשר בזול.

ההלכה בשולחן ערוך [חושן משפט סימן רל"ב], המוכר דבר שיש בו מום שאינו נראה ואבד המקח מחמת אותו המום ה"ז מחזיר את הדמים. כיצד, המוכר לחבירו שור שאין לו שיניים והניחו הלוקח עם הבקר שלו והיה מניח המאכל לפני כולם ואוכלים, ולא היה יודע שזה השור אינו אוכל עד שמת ברעב, מחזיר לו את הנבלה והמוכר מחזיר לו את הדמים, וכן כל כיוצא בזה. במה דברים אמורים כשהמוכר הוא בעל הבית שידע מחסרונו של השור, אבל אם המוכר הוא ספסר שלוקח מזה ומיד מוכר לזה ואינו משהה המקח עמו ולא ידע בהמום, כתב הרמב"ם [פ"טז]

[ממכירה] דהספסר נשבע היסת שלא ידע במום זה ויפטר, מפני שהיה על הלוקח לבדוק השור בפ"ע ולהחזירו לו קודם שימות ויהיה הספסר מחזירו ללוקח הראשון, והואיל ולא עשה כן הוא הלוקח הפסיד על עצמו. עכ"ל. והרא"ש והטור חולקים עליו וס"ל דגם הספסר צריך לשלם, דאע"ג שהוא נתאנה אין לו להונות אחרים, וכן הכריע הרמ"א.

וכתב ערוך השלחן דנראה דגם הרמב"ם בודאי מודה בעיקר דין זה דאף כשהספסר נתאנה אין לו להונות אחרים וההפסד שלו, ומה שחייב הרמב"ם את הלוקח הוא רק בנדון זה שמחשבו כפושע במה שלא השגיח לבדוקו יפה יפה, כיון שידע שהמוכר לו הוא ספסר והיה יודע שהוא אינו יודע טיבו היה לו לראות אם הוא אוכל לתקונו אם לאו, דכמו שאם לא היו להלוקח עוד בהמות ולא השגיח עליו אם אוכל הוא ודאי פושע וחייב אפילו אם לא היה המוכר לו ספסר, כמו כן בספסר אף אם העמידו עם עוד בהמות היה לו להשגיח עליו בפני עצמו והיה הספסר מחזירו למי שלקחו ממנו. אבל בדבר שאין בדיקה לשעתו והספסר נתאנה, כגון מכר טבעת בחזקת שכולו זהב ונמצא בתוכו בדיל ודאי דחייב לשלם.

מאחר שמחייבים את הספסר בשור אף שהלוקח פשע קצת שלא בדקו יפה, מכ"ש בדבר שלא פשע הקונה כלל, כגון שמכר לו טבעת בחזקת זהב ואחר כך שברו הלוקח ונמצא בו בדיל, שחייב להחזיר מעותיו, אף על גב שגם המוכר נתאנה בו והיה ספסר, מ"מ לא מפני שאינהו יש לו לאנות אחרים, וגם הרמב"ם ס"ל כן כנ"ל. וכן אם קנה בגד בחזקת משי או פשתן טוב ואחר כך נתברר שאינו כן בטל המקח ומחזיר לו מעותיו אף כשהוא ספסר. אמנם אם אינו מאמין להלוקח ממנו שנמצא בו בדיל ואין ביכולת הלוקח לברר, כגון ששברו לשברים ושלא בפני עדים וכיוצא בזה בשארי דברים, אינו יכול להוציא מעותיו מהמוכר אפילו בשבועה, דאין מוציאין ממון ע"פ שבועה, ולכן פסק הרמ"א דהמוכר נשבע שאינו יודע מזה שהיה בו בדיל ונפטר, ואף על גב דטענת שמא הוא, דהא אין הלוקח יודע בבירור שהמוכר ידע שהיה בו בדיל, מ"מ כיון שטוען הלוקח ברי לי שהיה בו בדיל ואתה חייב לי והמוכר משיב לו איני יודע אם נתחייבתי לך, צריך לישבע שאינו יודע [ש"ד].

ההוא גברא דאפקיד כשותא גבי חבריה הוה ליה לדידיה נמי כריא דכשותא אמר ליה לסרסיה מהאי רמי אזל רמא מאידך וכו'.

ומעשה זה הובא גם בשו"ע שם, וביאורו דהיה מעשה באחד שהפקיד כשות אצל אחד והיה להשומר גם כשות שלו, ואמר השומר למשרתו השלך להשכר מזה הכשות שהיה שלו, והלך המשרת והשלך לתוך השכר מהכשות של פקדון, ונתקלקל השכר ונעשה חומץ, ואמרו חכמים

דהמשרת פטור שהרי לא אמר לו מזה תשליך ומזה לא תשליך, והיה סבור שזה שאמר לו מזה תשליך לא היתה בקפידא אלא מראה מקום הוא לו ושניהם שלו, והבעל הבית ודאי פטור שהרי אמר לו מזה תשליך, וכיון שנעשה חומץ פטור מלשלם, ואף אם לא נעשה חומץ אינו משלם רק כפי מה שנהנה מה שהשכר שזה יותר מפני הכשות אבל לא מה ששזה הכשות למכור. אמנם בין כך ובין כך חייב השומר לישבע שבועת השומרים שכן היה המעשה או יביא עדים, וכן כל כיוצא בזה. ויש אומרים דזהו רק בשומר חנם, אבל בשומר שכר חייב, שהיה לו לפרש להמשרת שמזה הכשות לא ישליך להשכר, דהשומר שכר צריך לזהר ביותר ואצלו הוא זה כפשיעה. ואם הכשות של הפקדון היה במקום רחוק ממקום הטלת השכר ושלו היה קרוב, והשליח שלו שהיה לבא והבעל הבית היה שם ולא אמר לו דבר, חייב גם בשומר חנם, שזהו פשיעה גמורה לפי שהיה לו להבין כשרואה שהמשרת שוהה הרבה דבודאי הלך ליטול את הכשות הרחוק, שהרי לא א"ל בפירוש שלא תטול מזה הכשות הרחוק, ולכן אם א"ל בפירוש לא תטול מזה פטור הבעל הבית דלא היה לו לחשוב שיטול מזה כיון שהזהירו [ע"מ]. וישלם המשרת, ואף בשומר שכר הדין כן דהרי הבעל הבית הוא כאנוס [ערוך השלחן]. ויש אומרים דה"ה אם הכשות של הפקדון היה יותר קרוב מהכשות שלו ומיהר לבא דחייב הבעל הבית, דהיה לו להעלות על הדעת שלקח משרתו את של פקדון [ע"מ]. ויש אומרים דבכה"ג הוי תמיד השליח של בעל הבית פושע, דכיון שא"ל השלך מהרחוק היה לו להבין שהקרוב אינו שלו, דאם לא כן למה הטריחו למרחוק והוי כאילו א"ל אל תשליך מזה [ש"ד]. אמנם כידוע שכמה פעמים אין האדם חושש לטרחתו של המשרת ולא היה לו להמשרת להעלות על דעתו זה, ולכן תלוי הדבר לפני הענין ולפי ראות עיני בית דין [ערוך השלחן]:

דף מ"ג ע"א

המפקיד מעות אצל שולחני אם צרורין לא ישתמש בהן, לפיכך אם אבדו אינו חייב באחריותן. מותרין ישתמש בהן, לפיכך אם אבדו חייב באחריותן. אצל בעל הבית, בין צרורין ובין מותרין לא ישתמש בהן, לפיכך אם אבדו אינו חייב באחריותן. חנוני כבעל הבית דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר חנוני כשולחני.

ההלכות מבוארות בשו"ע [הו"מ סימן רצ"ב], דאף על פי שאסור להשתמש בפקדון, מ"מ במעות יש דין אחר ולכן משתנה גם דין שמירתן, שכשנשתמש בהם חייב גם באונסין ואף כשעדיין לא נשתמש והוא שומר חנם, מ"מ דינו כשומר שכר דהיתר התשמיש הוי כשכר שמירה. אמנם לא תמיד מותר להשתמש ולא כל אדם, דאם הנפקד הוא שולחני או חנוני, אם המעות אינם חתומים

ולא קשורים בקשר משונה שיהא ניכר שאין רצונו של המפקיד שהנפקד ישתמש בהם, אף על פי שהם צדדים כמו שצר אדם מעותיו בכיסו, מותר לו להשתמש בהם, והמפקיד יודע שהם צריכים תמיד למעות ואין לו היזק בתשמישם, וכיון שלא קשרם וחתמם אינו מקפיד בתשמישן ונעשה מיד שומר שכר וחייב בגניבה ואבידה, וכשנשתמש בהם הוי כשואל וחייב באונסים וחייב גם אם נפסלה המטבע לשלם במטבע היוצא באותה שעה, דדינו כלוה [ש"ך]. ואפילו לא הוציא רק פרוטה חייב בכלם [נה"מ], וחייב אפילו אחר שהחזירן למקומן עד שיחזירן לבעליהן. ובמעות אין חילוק בין אלו לאלו ויכול לשלם לו במעות אחרים אפילו כשמעותיו עדיין הן בעין [ש"ס]. והרבה חולקים בזה וכן עיקר, אבל קודם תשמיש אין דינו כשואל, אף על פי שבמציאה דינו כשואל גם קודם תשמיש, מ"מ בפקדון שיכול להיות שמיד יבא המפקיד לבקש פקדונו אין דינו כשואל עד שישתמש בהם. ואם הם צדדים וחתומים או קשורים בקשר משונה לא ישתמש בהם, לפיכך אם אבדו או נגנבו אינו חייב באחריותן דאינו אלא שומר חנם, אלא אם כן נוטל שכר שמירה:

ואם הופקדו אצל בעל הבית אפילו הם מותרים לא ישתמש בהם, לפיכך אם אבדו או נגנבו אינו חייב באחריותן, והוא שיטמנם במקום משומר כנ"ל, ובעל הבית שרוב עסקיו בריבית דינו כחנוני ושולחני לפי שצריך תמיד למעות. וכתבו הפוסקים דעכשיו כל בעל הבית דינו כשולחני, דבזמן התלמוד עסקו בקרקעות ולא היו צריכין למעות, אבל עכשיו שאין לנו קרקעות וכל עסקינו במסחר ויודע המפקיד שישתמש בו. ואין חילוק בין מקום שתגרים מצוים לאין מצוים, וכן אין חילוק בין עני לעשיר. וכל זה במעות ממש, אבל בנסכא של כסף לא ומיהו הכל לפי הענין.

אם הנפקד נשא ונתן בהמעות של הפקדון והרויח בהם, אם גילה דעתו שעסק לצורך המפקיד נוטל המפקיד את הרויח, ואין זה כריבית מפני שלא באו לידו המעות בתורת הלואה. וזה שנצרך גילוי דעת היינו במקום שהנפקד מותר להשתמש בהם, אבל כשאסור להשתמש, כגון שהיו צדדין וחתומין או שהתנה בפירוש שלא ישתמש, אפילו עסק סתם הרויח לבעל הפקדון ואמרינן שמסתמא עסק לצורך המפקיד, ואינו נאמן לומר לעצמי עסקתי והרויח שלי, דאינו נאמן לומר שעשה איסור, ומסתמא בהיתר עשה עד שיאמר לפני עדים לעצמי אעסוק, ואם אמר כן לפני עדים או שהיה לו רשות להשתמש בהם ועסק סתם א"צ לתת מן הרויח לבעל הפקדון. ויש מי שאומר דאף על פי שלא היה לו רשות להשתמש בהם ועסק סתם הרויח לעצמו, אלא אם כן גילה דעתו שעסק לצורך המפקיד או שיש הוכחה לזה, כגון שנתן לו פעם אחד מה שהרויח מהפקדון, והעיקר כדעה ראשונה [ט"ז], דאין לנו לתלות שעשה באיסור כל זמן שאינו אומר מפורש כן:

וכתב הרמ"א [ט"ז], מיהו אם בא בעל הפקדון ואמר תן לי פקדוני ואני ארויח בהם לעצמי והלה מעכב בידו חייב ליתן לו הרויח מכאן ולהבא. ע"כ. ויש מי שאומר דאפילו בכה"ג שעכבו ולא נתן לו המעות פטור, דאין זה אלא מבטל כיסו של חבירו. וכל זה הוא כשלא כוון לגזול אבל אם כוון לגזול הרויח שלו ויש לו דין גזלן שמשלם כשעת הגזילה [נה"מ]:

ובסוף סימן פ"א נתבאר בהלואה כשאמר להמלוה אתן לך ריוח אין אלו רק דברים בעלמא ויכול לחזור בו, ומה שבפקדון מחוייב ליתן לו הרויח מכאן ולהבא הוא דבאמת גם בהלואה אם הגיע זמן הפרעון ותבעו צריך ליתן לו הרויח דהוי כפקדון [סמ"ע], ויש אומרים דבהלואה אפילו הגיע זמן הפרעון ותבעו ולא נתן לו הרויח לעצמו, דכיון דניתנה להוצאה, אף שהגיע זמן הפרעון וזה מעכבו אינו עושה איסור בזה, אבל בפקדון אף כשמותר להשתמש בהם מ"מ כשבא המפקיד לבקש מעותיו מחוייב ליתן לו מיד [ט"ז].

כשבא המפקיד לבקש מעותיו וא"ל הנפקד הוצאתים בעסק אם תרצה תקבל עליך העסק בין לשכר בין להפסד וזה אומר לו איני רוצה בעסק תן לי מעותי, אם היה לו רשות להשתמש בהם הדין עם הנפקד, ואם עסק באיסור הדין עם המפקיד. ויש חולקין וס"ל דאפילו אם עסק בהיתר, מ"מ הרי פקדון הוא, ובכל עת שבא לבקש מעותיו מחוייב ליתן לו [הגר"א]:

השולח יד בפקדון, בית שמאי אומרים ילקה בחסר וביתר, ובית הלל אומרים כשעת הוצאה, רבי עקיבא אומר כשעת התביעה.

ובשו"ע [חושן משפט סימן רצ"ב ס"ה], השולח יד בפקדון על ידו או על ידי שלוחו, ה"ז גזלן ונתחייב באונסים, ונעשית הגזילה ברשותו, ומשלם אותה כדין הגזלנים שיתבאר בהלכות גזילה. אבל הטור כתב, דין שולח יד בפקדון הוי כשאר גזלן שאינו משלם אלא כמו שהוא בשעת תשלומין, שאם שלח יד ברחל ריקנית וטענה או נתעברה אצלו וגזזה או ילדה אינו משלם אלא כמו שהוא עתה, וכן לענין יוקרא וזולא, אם בשעה ששלח בה יד שוה ד' זוז ובשעה שמוציאו מן העולם שוה זוז, אף על פי שאם היה בעין היה אומר לו הרי שלך לפניך, עתה שאינו בעין משלם ד' זוז לא שנא שברו בידים לא שנא נשבר מאליו, ואם מתחלה היה שוה זוז ובשעה שמוציאה מן העולם שוה ד' זוז שברו בידים משלם ד' זוז ואם נשבר מאליו אינו משלם אלא זוז. עכ"ל. ותמהו עליו במה שכתב שמשלם כשעת תשלומין, דהא קיימא לן דמשלם כשעת הגזילה שהוא בשעת השליחות יד, ולפ"ז אין הדין בשבח כמו שכתב אלא אם שלח יד בפרה מעוברת וילדה וברחל טעונה וגזזה משלם דמי פרה העומדת לילד ודמי רחל העומדת ליגזז, ואם שלח יד בפרה ריקנית ונתעברה

אלא הגביה או משך לגזול אפילו מקצתה חייב בכולה, אבל כשלא הגביה ולא משך אינו חייב אלא אם כן גזל. לפיכך אם הטת את החבית של פקדון ונטל ממנה רביעית ואחר כך נשברה באונס אינו חייב אלא ברביעית, כיון שלא הגביה ולא משכה אלא הטיה בעלמא, אמנם כשהחמיצה חייב בכולה, שמחמת שהחסיר ממנה הרביעית החמיצה. אמנם זה דוקא בין, שדרכו להחמיץ כשהוא חסר, אבל בשאר משקין וכ"ש פירות כששלח יד במקצתן ולא הגביהן ולא משכן ונתקלקלו אחר כך אינו חייב אלא כפי מה שנטל, אבל אם הגביה או משך כדי ליטול מעט חייב בכולה אף כשלא נטל. ומ"מ גם בזה יש מסתפקים בדבר דשמא אין דין זה רק בדבר שהוא כגוף אחד, כמו משקים או מיני מאכלים הדבוקים יחד כגון תאנים, אבל בכיס של פקדון והגביה הכיס ליטול ממנו דינר אחד או בחבית פירות שהגביהה ליטול ממנה מקצת פירות והפירות אינם מתדבקים כמו תפוחים ורמונים אין ההגבהה ליטול מקצת מחייב בכולה, וזהו דעת הרמב"ם [פ"ג הלכה י"ב מגזילה] דהוי ספיקא דדינא, וגם הגמרא [לעיל ל"ג ע"ב] נשארה בתיקו, וכ"כ בש"ע. ורוב הראשונים חולקים ע"ז וס"ל דהספק בגמרא הוא רק למ"ד דשליחות יד צריך חסרון, אבל לדין דקיימא לן דא"צ חסרון אין נ"מ בזה. והרמב"ם סובר דכיון דכוונת הגבהתו היתה רק ליטול מקצתו והם נפרדים זה מזה י"ל דזהו כאלו התכוין מפורש שלא תועיל הגבהתו להשאר ולא עדיף שליחות יד מקנין מקח דכשכוון מפורש שלא לקנות אינו מועיל [ערוך השלחן].

פרק רביעי

כדי להבין את העניינים הנידונים בסוגיין, צריך להקדים ולבאר את ענייני קנין חליפין, דלענין זה הנפקא מינה בנידון מה נקרא מטבע ומה נקרא פרי.

דין קנין חליפין מצינו ברות [ד, ז'] וזאת לפנים בישראל וגו' לקיים כל דבר שלף וגו', ואין קונין אלא בכלי כמו סודר או שאר חפץ או כלי גמור, לאפוקי חתיכה סחורה או חתיכה מתכות שאינה כלי אין קונין בו ולמדנו מדכתוב שלף איש נעלו, אלמא דבעינן כעין נעל דהיא כלי גמור שנושאים אותו ברגל, ואף על פי שאין בו שוה פרוטה, דלא הקפידה תורה על שיווי אלא על שם כלי, ובלבד שיהא עשוי מדבר חשוב, לאפוקי כלי העשוי מגללי בקר אין קונין בו דבעינן דומיא דנעל שעשוי מעור שהוא דבר חשוב, וכן כל מיני כלים אף שהם פחותים מעור מ"מ כיון שהם חשובים לבריות ומשתמשים בהם, אפילו כלי חרס קונים בהם וכן אין קונין בכלי שתשמישו לבזיון כמו עביט של מי רגלים [נמק"י], וכן אין קונין בדבר שהוא אסור בהנאה.

ואין קונין בפירות, דאינו לתשמיש רק לאכילה, אף על גב דפירות וודאי דבר חשוב, דמכל מקום בעינן שם

אצלו וברחל ריקנית ונטענה אצלו, אפילו לא ילדה ולא גזזה אינו משלם אלא דמי פרה ורחל ריקנים, ולא עוד אלא אפילו כשהיו טעונים בעת השליחות יד ותבעו בעת הטענה שעדיין לא ילדה ולא נגזזה, ג"כ השבח שהשביחו משעת השליחות יד הם שלו כדין גנב שבסימן שנ"ד וכדין גזלן שבסימן שס"ב, ובערוך השלחן כתב לישב דנראה שהטור כתב כן לפי דעת הרמב"ם בפ"ב מגזילה דאין הגזלן קונה השבח שלפני יאוש אלא שלאחר יאוש, ובשליחות יד לא שייך יאוש, דהא המפקיד אינו יודע משליחות ידו ואינו מתייאש. ועיין בדבריו מה שכתב לפי זה לפרש אליבא דהטור את מה שאמרו בגמרא בסוגיין [ע"ב] לענין שליחות יד דנ"מ לענין השבח דגזזה ולידה, דצ"ל דוקא כשגזזה וילדה, עיי"ש.

דף מ"ג ע"ב

החושב לשלוח יד בפקדון, בית שמאי אומרים חייב, ובית הלל אומרים אינו חייב עד שישלח בו יד, שנאמר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. הטה את החבית ונטל הימנה רביעית ונשברה אינו משלם אלא רביעית. הגביהה ונטל הימנה רביעית ונשברה משלם דמי כולה.

דף מ"ד ע"א

אמר רבה לא שנו אלא נשברה, אבל החמיצה - משלם את כולה. מאי טעמא, גירי ידידה הוא דאהנו לה. אמר שמואל לא נטל נטל ממש, אלא כיון שהגביהה ליטול אף על פי שלא נטל וכו'. בעי רב אשי הגביה ארנקי ליטול הימנה דינר, מהו, המרא הוא דלא מינטר אלא אגב חמרא, אבל זוזא מינטר, או דלמא שאני נטירותא דארנקי מנטירותא דדינר תיקו.

ההלכות מבוארות בשולחן ערוך [חושן משפט סימן רצ"ב], דשליחות יד שאמרה תורה בשומרים פירושו שעשה בו מעשה לגזול, אבל משום דבור בעלמא שאמר אשלח יד בפקדון זה וכ"ש במחשבה אין זה כלום. אמנם הש"ך מסתפק היכא דמעכב הפקדון מחמת תביעת חוב שיש לו על המפקיד דאפשר דמקרי שולח יד בפקדון. וכתב ערוך השלחן דנראה דאם שלח יד ונטל ממנה חייב גם בכה"ג, דהא הסכימו הפוסקים דבשליחות יד חייב אף כשדעתו לשלם ולא גרע משואל שלא מדעת, וא"כ אף אם נאמר דהיה לו רשות לעכב את הפקדון עד שיעמוד עמו בדין, מ"מ מי נתן לו רשות ליטול ממנו, דשמא אף אם המפקיד היה יוצא חייב בבית דין היה משלם לו במעות, ואף אם הפקדון היה מעות מ"מ לא היה לו להוציאם עד שיזכה בדין, אבל כשלא נטל ממנו, אף שהגביהה כדי ליטול ממנו, כיון שלפי דעתו שלו הוא בעד חובו אין לנו לחייבו מפני מחשבתו כיון דעדיין לא נטל. [ע"כ מערוך השלחן].

וכבר הבאנו לעיל דשליחות יד אפילו לא גזל עדיין

כלי דומיא דנעל. וגם לא במטבע דאינה ככלי, ואף על גב דיכולה לשמש כמשקל לשקול דבר אחר כנגדה, דהמטבע משקלה ידוע, וכן ראויה לתלותה בצואר בתו לנוי, מ"מ כיון דאינה מיוחדת לאלו התשמישים ועיקרה נעשית להוצאה אינה כלי, ולכן מטבע שנפסלה ואינה יוצאת בהוצאה הוי ככלי לפי שמייחד אותה לאיזה תשמיש. ובעל חי מקרי כלי וקונים בו, דכיון דמגדלין השור למלאכתו וטלה לצמר וגדי לחלבה ותרנגולת לביצתה ונהנים בהם תדיר דומין לכלי [וערוך השלחן [סימן קצ"ה] כתב לחדש דתרנגול ואיל זכר וכלב וכיוצא בהם שאין עושין מלאכה בהם לא מקרו כלי, הרי יש מהראשונים [הג"א בפרקין] שכתבו גם טלה אינה כלי, ונהי דלא קי"ל כן מפני שראוים לגזוזה וחלב אבל עכ"פ אלו שאינם ראויים לזה ולא למלאכה אין דינם ככלים, עיי"ש].

וכל זה לענין הקנין, אבל אף שהקנין צריך להיות רק בכלי, מ"מ בחליפין קונים הכל, קרקע ומטלטלין ובעלי חיים ופירות, חוץ ממטבע שאינה נקנית בחליפין, וכן שטרות, משום דקניין סודר אינו חל אלא על דבר שגופו ממון ושטרות אותיות בעלמא הן ואין גופן ממון, וגם מטבע עיקר חשיבותה היא הצורה והוה כאותיות שאין גופן ממון [סמ"ע סימן ר"ג]. וכן דבר שאין בו ממש אין קניין מועיל בו, כגון שקנו ממנו שילך עמו למקום פלוני והחליכה אין בה ממש, או שקבלו בקניין סודר לחלוק חצר שביניהם וחלוקה אין בה ממש ואין להקניין על מה לחול, וכן המקנה דבר שאינו מסויים או דבר שלא בא לעולם, וכן מי שקנו ממנו בקניין סודר שימחול לחבירו את חובו או שיעשה לו שטר מחילה, הוי קניין דברים דאינו מקנה לו כלום אלא מסתלק עצמו ממה שמגיע לו מפלוני. אבל אם קנו ממנו בקניין סודר להחזיר לו זכותו שיש לו עליו לא הוי קניין דברים והקניין חל על הזכות שיש לו מפלוני הפצים או שטרות.

ארבעה מיני חליפין הם. האחד החליפין הנהוג בקניין סודר, שעושין מקח על הסחורה ומקנה אותה לו בקניין סודר ובוזה נגמר הקניין, והמעות ישלם לו אחר כך, וזהו דכתיב שלף איש נעלו וגו'.

והשני, שאינו קוצב לו דמים כלל על הסחורה אלא שמחליף חפץ זה בחפץ זה ואין מקפידין לשום שווי הדמים בתכלית השומא, אלא שכל אחד יודע ערך חפצו ואף שאין המקח שוה בשוה מ"מ כיון שזה משך החפץ נקנה חפצו של זה להשני בכל מקום שהוא.

והשלישי. שמקפידין לידע שווי החפץ ומדקדקין שיהא שוה בשוה ואף על פי שהוא כעין דמים ממש מ"מ כיון שעושין חליפין כיון שמשך זה קנה זה בכ"מ שהוא. והחילוק בין תורת דמים לחליפין הנ"ל, דחליפין הוא כששני הדברים הם בעין ומחליפין זה בזה, ותורת דמים כשקוצב דמים או חפצים על המקח הלזה ואינו בעין תמורת המקח.

והרביעי. כשיש לאחד מין סחורה מונחת באוצר וכן להשני ומין הסחורה ידוע אך כמותה ושוויה אין ידוע לשניהם ומחליפין זה בזה וכיון שקנה האחד סחורתו של זה בקניין גמור נקנה להשני סחורתו של זה בכ"מ שהוא.

הזהב קונה את הכסף, והכסף אינו קונה את הזהב. הנחשת קונה את הכסף, והכסף אינו קונה את הנחשת. מעות הרעות קונות את היפות, והיפות אינן קונות את הרעות. אסימון קונה את המטבע, והמטבע אינו קונה את אסימון. מטלטלין קונין את המטבע, מטבע אינו קונה את המטלטלין. כל המטלטלים קונין זה את זה.

נידון זה דמה נקרא מטבע ומה נקרא פירא, מבואר בגמרא דיש בו כמה נפקא מינות, לענין חליפין, לענין הלואה, האם היא נקראת הלואת סאה בסאה, ולענין חילול מעשר שני.

והעולה מהסוגיא [עד מ"ה ע"ב] המבואר להלכה בשו"ע [ח"מ סימן ר"ג], לשונות של זהב ושל כסף ושל שאר מיני מתכות הרי הם כשאר המטלטלים ונקנים בקניין סודר וקונים זא"ז בהחלפה של שוה בשוה ודינם כפירות דאין שם כלי עליהן, אבל המטבעות של כסף או של זהב או של נחשת הרי כולם דמים כנגד שאר מטלטלין, והנותן אחד מהם בדמי מטלטלין לא קנה, דמעוה אינן קונות, ובקניין סודר אין אחד מהם נקנה בקניין ולא נעשה קניין, דמטבע אינה קונה ולא נקנית בחליפין. לפיכך המייחד מעות והקנה אותם לאחד בחליפין, כיון שזה לא קנה המעות לא קנה זה המטלטלין אף על פי שמשכו, דהרי ייחד לו המעות בתורת חליפין כגון שהיו המעות מונחים באיזה מקום וא"ל מעות אלו שמונחים במקום פלוני תקנה. אבל אם היה בתורת דמים, שלא ייחד המעות אלא שאמר תמשוך המטלטלין ואחייב לך כך וכך מעות, משמשך החפץ נתחייב מיד בדמיו דאין על זה שם חליפין אלא שם דמים:

וכל זה נגד שאר מטלטלין, כגון שמכר מטלטלין באחד ממיני מטבעות אלו, דכולם שם מטבע עליהן. אבל המוכר מטבע במטבע, כגון שמכר דינרי זהב במטבעות כסף, הזהב הם כפירות לגבי הכסף מפני שכסף חריף יותר ללכת בהוצאה מזהב, וזהב שאינו חריף ככסף נחשב כפירי לגבי הכסף החריף, ויש לזה הדין כמו המוכר פירות בכסף, ובעל הכסף כשמשך את הזהב קנה וחייב ליתן לו הכסף, אבל בעל הזהב שמשך את הכסף לא קנה, רק לענין מי שפרע. וכן מעות של נחשת דינם כפירות לגבי מטבעות כסף, דכסף חריף יותר מנחשת. וזהב ונחשת י"א דנחשת הוי המטבע והזהב הוא הפירי מפני שיוצאים יותר בהוצאה משל זהב, ויש אומרים להיפך, דהזהב הוא המטבע והנחשת הפירי, דהן אמת דשל נחשת חריפים יותר בהוצאה, אך מ"מ בטלה חשיבות חריפותן לגבי חשיבות היוקר מזהב ולא דמי לכסף, וכולם יש להם דין

אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו. רבי שמעון אומר כל שהכסף בידו ידו על העליונה.

וכתב בספר בנייהו בן יהוידע, מה שתלו אותו במצרים גם כן, מפני כי מצרים לקו בעבור קושי השעבוד שעשו לישראל, וידוע במה יכלו לעמוד על רוחם ולהקשות עליהם בשעבוד יותר מכוחם, הוא בערמה שעשו להם תחלה בפה רך, שאמר להם עשו עמי בטובה, והיה כל אחד מישראל עוסק יותר מכדי יכלתו, כי אמר לשעה היא זו, טוב שאעשה רצון המלך, אחר כך אותו רשע שם סך שעבודם לחק שצריך ליתן לבנים ביום, סך כך וכך, וזהו קושי השעבוד שעשה אליהם, והוא שינוי דברים ששינה מן פה רך לפרך, גרם לו הפרענות של מלקות:

ומה שפירש על פורענות שלקה בים, היינו כי הסיבה שסיבבה לו לאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו לשפת הים, הוא שינוי הדברים ששינה להם בתחלת שעבודו בם, אשר בתחלה דיבר בפה רך, באזמרו עשו עמי בטובה, כי מחמת שדיבר בערמה לכך אמר לו תחלה דרך שלושת ימים נלך במדבר, שיחשוב שאומרים לחזור אליו, ומחמת כן מצא לו פתח לרדוף אחריהם, בחשבו שהם שינו ועברו על דבריו יתברך, כי הוא אמר שילכו דרך שלשת ימים ויחזרו, והם ברחו לגמרי, ולכך רדף אחריהם, אבל אם היה אומר לו בפירוש מעיקרא שישלחם לגמרי, לא היה חוזר בו לרדוף אחריהם, כי היה ירא לנפשו, והנה מה שהטעהו בכך הוא מדה כנגד מדה, כיון שהוא הטעה אותם בתחלת שעבודו בם, שאמר להם תחלה עשו עמי בטובה, ואחר כך חזר בו ושעבדם בפרך, לכך הטעהו בדבר של שלשת ימים, וזה היה סיבה שירדוף אחריהם וילקה על הים, ולכך תולין פורענות זה המשנה ואינו עומד בדבורו, לפורענות פרעה על הים:

מטבע לגבי שארי מטלטלין וכן זה כנגד זה, כגון שמכר דינר זהב בדינר זהב או דינר כסף בדינר כסף או מטבע נחשת במטבע נחשת. וזה שאמרנו דבמשיכת הזהב קונה את הכסף היינו דווקא כשייחד לו את הכסף בתורת דמים, כגון שלא ייחד לו מעות אלו דווקא שיקנם בתורת קניין, אלא הקנם בתורת חיוב דמים, דאז משמשך הזהב נתחייב לו בסכום הכסף כפי מה שפסק עמו. וגם אם פסק שיתן לו חדשים יתן חדשים ואם פסק ליתן לו ישנים יתן לו ישנים והכל בתורת חיוב תשלומין. וכתב רבינו הרמ"א דמעות שלנו שכסף ונחשת מעורב ביחד הוא טיבעא לגבי כסף, דהיינו נגד מטבע כסף נקי דאינו יוצא בהוצאה כל כך. ודברים אלו תלוי במנהג המדינה, ושטרות מהמלוכה דינם כמטבע.

מעות הרעות שפסלתן המלכות או המדינה או דינרים שאין יוצאין באותה מדינה ואין נושאים ונותנים בהן עד שמשנים אותם למטבע אחרת הרי הן כפירות וככלי לכל דבר ונקנין בקניין סודר וע"י משיכתן מתחייבים לתת מעות שפסקו, ואם נטלו כנגדן מעות לא נקנו. ויש אומרים דאפילו מעות הרעות שלא נפסלו לגמרי רק שאינם יוצאין בהוצאה להדיא נקראים פירות, וכן הכריע הרמ"א.

ולפי מ"ש דאין מטבע נקנה בחליפין אין דרך כלל לזכות במטבע במתנה כשאין המטבע ברשות הנותן, דבדרך מקח יש דרך לקנותה שהלוקח ימשוך המטלטלים ויתחייב להמוכר הדמים, אבל במתנה כשאין המעות ברשות הנותן וא"א שהמקבל ימשוך אותם אין דרך לקנותם אלא אגב קרקע, ויקנהו קרקע כל שהוא ואגבן כך וכך מעות, או להשכיר לו קרקע כל שהוא או להשאילו ואגבן המעות, וכיון שזכה המקבל בהקרקע באחד מדרכי הקנייה זכה במעות המתנה.